BIBLIOGRAFIE

Ivănescu 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", XI–XII, 1944–1945 [1948], p. 1–412 şi 540 (şi în extras).

Ivănescu 1955 = G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare româneşti din secolul al XIX-lea*, în „Limba română", anul IV, nr. 1, p. 19–39.

Ivănescu 1958 = G. Ivănescu, *Din sintaxa propoziţiilor exclamative*, în vol. *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 449–452.

Ivănescu 1963 = G. Ivănescu, *Gramatica şi logica*, I. *Structura gândirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în „Analele Universităţii din Timişoara", Seria Ştiinţe filologice, I, p. 259–268.

Ivănescu 1964 = G. Ivănescu, *Gramatica şi logica*, II. *Structura gândirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, în „Analele Universităţii din Timişoara", Seria Ştiinţe filologice, II, p. 193–220.

Ivănescu 1965 = G. Ivănescu, *Nume şi verb*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 423–426.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Ivănescu 1986 = G. Ivănescu, *Syntaxe, sémantique, pragmatique*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»", Iaşi, Secţiunea IIIe. Lingvistică, t. XXXII, p. 1–22.

Ivănescu 2004 = G. Ivănescu, *Curs de sintaxa limbii române moderne*, editat, adnotat şi prefaţat de Oana Popârda, Iaşi, Editura Junimea.

G. IVĂNESCU'S MODEL OF MORPHOLOGICAL-SYNTACTIC ANALYSIS OF ROMANIAN LANGUAGE

ABSTRACT

This paper is focused on researching the morphological-syntactic analysis model proposed by prof. Ivănescu for Romanian – one of the most interesting approaches to studying this language. Proceeding from the wide, integrative vision of the linguist, morphological-syntactic structures are being interdisciplinary analysed from the logical, phychological, ontological, semantic and pragmatic point of view. The inseparable connection between syntax, logics and psychology, based on Saussure's idea of a system, leads to a symbiosis between the structural and the functional, according to G. Ivănescu. The linguist offers, thus, models of phrase analysis (theoretical, practical, volitional) and of phrase components analysis.

Keywords: *morphology*, *syntax*, *morphosyntax*, *analysis model.*

DIRECŢIA IVĂNESCIANĂ ÎN CERCETAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

VASILE D. ŢÂRA*

După o viaţă dedicată până la sacrificiu cercetării ştiinţifice şi îndeosebi studiului limbii române, profesorul G. Ivănescu era convins de faptul că în lucrările sale de limbă literară a exprimat „o viziune nouă asupra naşterii şi dezvoltării limbii române literare, deosebită în multe privinţe de cele pe care le propuseseră mai înainte cercetătorii. Această viziune cuprinde multe elemente din concepţia lui A. Philippide şi G. Ibrăileanu, din concepţia unor elevi ai lor (G. Pascu şi Iorgu Iordan), precum şi din concepţia lui S. Puşcariu, şi se opune concepţiilor susţinute de Ov. Densusianu şi de elevii săi: Al. Rosetti, Al. Graur şi J. Byck. În ce priveşte limba veche, am urmat în unele privinţe şi pe N. Iorga. M-am situat, în aceste articole, ca şi în *Istoria limbii române*, pe poziţia creată de N. Iorga şi I.-A. Candrea şi reluată de G. Ibrăileanu şi de S. Puşcariu" (Ivănescu 1989: VIII). Aşa cum a procedat întotdeauna în studiile sale, G. Ivănescu a supus unui examen critic sever, dar mai ales a aprofundat ideile şi părerile enunţate de predecesori, completându-le şi dezvoltându-le considerabil, într-o viziune proprie şi cu argumente peremptorii.

Întrucât, până acum, concepţia profesorului G. Ivănescu referitoare la cercetarea diacronică a românei literare a mai fost analizată şi prezentată pe larg (Andriescu 1989: 249–263, Munteanu 2012: 387–393 şi Nicolau 2012: 27–29, 66–106), vom stărui doar asupra aspectelor care au determinat impunerea direcţiei ivănesciene în studiul variantei cultivate a limbii române. Fără să intrăm în detalii, vom prezenta, desigur, şi contribuţiile savantului ieşean la clarificarea problemelor fundamentale ale istoriei limbii literare.

Trebuie să precizăm de la început că aproape toate problemele teoretice şi aplicaţiile practice la care ne vom referi se regăsesc, într-o formă sau alta, în teza sa de doctorat, pe care a susţinut-o în 1945, după încetarea conflagraţiei mondiale, şi a editat-o în 1948 (Andriescu 1989: 249, nota 1). După aceea, de-a lungul întregii vieţi, chiar dacă şi-a sporit considerabil erudiţia şi preocupările ştiinţifice, cercetarea limbii române literare a rămas o constantă esenţială a studiilor sale de lingvistică. Aşa se explică de ce, în a doua jumătate a secolului trecut, când

* Universitatea de Vest, Timişoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4, România.

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 383–393

BDD-A1191 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:13 UTC)

varianta cultivată a limbii române a devenit obiect de studiu pentru majoritatea lingviștilor români, între care se numărau și personalitățile cele mai reprezentative ale domeniului, G. Ivănescu a urmat o cale distinctă și originală față de aceștia, motiv pentru care a intrat frecvent în polemici acute și prelungite. Treptat însă, ideile sale, întemeiate pe o informație teoretică fără egal în lingvistica românească și pe o profundă cunoaștere a limbii, culturii și istoriei naționale, au început să rodească, devenind astăzi suportul unei direcții clare, mai bine argumentate și mai eficiente în cercetarea structurii și evoluției limbii române culte.

G. Ivănescu face o distincție netă între *limba populară*, care se constituie și evoluează necontrolat, în funcție de anumite cauze obiective, cum sunt baza de articulație, baza psihologică și structura socială, în vreme ce limba literară apare și evoluează în funcție de un context și un scop sociocultural favorabil și precis (vezi, mai pe larg, Ivănescu 1972c: 5–25). În opinia sa, „o limbă își ajunge viața ei cea mai înaltă numai atunci când a devenit literară" (Ivănescu 1948: 2), iar cercetarea ei se face din perspective și cu metode diferite de cele aplicate în investigarea graiurilor populare. Aceste distincții se explică, după cum subliniază și profesorul Eugen Munteanu, prin faptul că, după G. Ivănescu, graiurile populare au „un caracter *natural* și mai spontan", în vreme ce „limbile literare urmează o dinamică internă specială, diferită de a graiurilor populare, schimbările și, deci, implicit, direcțiile evoluției lor fiind determinate mai ales de factorul «voință», adică de intervenția conștientă a utilizatorilor lor, care aparțin în genere sferei creatorilor intelectuali" (Munteanu 2012: 389).

Așadar, limba literară este un aspect elaborat al limbii unui popor, la întemeierea și evoluția căruia participă deliberat numeroase generații de vorbitori instruiți, între care rostul determinant îl au cărturarii, scriitorii și specialiștii în normarea și cultivarea limbii. De aceea, studiul limbii literare trebuie să se facă în strânsă relație cu istoria culturală și socială a românilor, cu structura și evoluția dialectelor și subdialectelor românești, dar și în funcție de limbile străine cu care aceasta a venit în contact, în special cu slavona, greaca veche și modernă, cu turca, maghiara, germana, poloneza, rusa, în epoca veche, sau cu latina clasică și cu variantele cultivate ale limbilor romanice, dar și cu alte limbi de cultură europene, în epoca modernă.

Fiind abordate de pe poziții teoretice, conceptuale, de informație documentară, de analiză și de interpretare a faptelor de limbă neunitare, problemele fundamentale ale românei literare au stârnit de la început numeroase controverse, al căror ecou nu s-a stins încă, deși disputele pe astfel de teme au încetat aproape complet în ultimele două decenii. Dispariția principalilor protagoniști și creșterea numărului de aderenți la direcția ivănesciană de cercetare a limbii culte, dar, probabil, și scăderea interesului pentru studiile de lingvistică diacronică ar putea fi principalele motive care au dus la această situație.

Discuțiile sau neconcordanțele de opinii au pornit chiar de la termenii utilizați pentru denumirea acestei variante a limbii naționale, întrucât toți erau afectați de ambiguități sau inexactități semantice. Profesorul G. Ivănescu utilizează paralel, nefiind mulțumit de niciuna, sintagmele: *limbă literară*, *limbă comună*, *limbă de cultură* și *limbă de civilizație*. În studiile de specialitate se mai utilizează și termenii: *limbă cultă* și *limbă cultivată*, care, în opinia noastră, definesc mai exact noțiunea pe care o denumesc. După 1954, când Iorgu Iordan publică studiul *Limba literară. Privire generală* (Iordan 1954: 52–77), termenul *literar*, cu sensul de „normat, îngrijit, elegant" (< lat. *litterarius*) s-a generalizat, fiind însă frecvent confundat cu același termen utilizat mai des cu înțelesul de „care ține de literatură, referitor la literatură" (< fr. *littéraire*). De aici s-a ajuns ușor la confuzia dintre *limba literară*, ca variantă cultivată și normată a unei limbi, și *limba literaturii*, ca variantă artistică a limbii. De altfel, multă vreme (cu deosebire între 1950 și 1975) studiile de limbă literară aveau, de regulă, ca obiect de cercetare limba scriitorilor români din toate epocile. Chiar și în cursurile universitare se trata, cu prioritate, acest aspect al limbii culte.

În concepția profesorului G. Ivănescu, obiectul de studiu al cercetătorului limbii literare este, în principiu, limba literaturii scrise, indiferent dacă este artistică sau nu. Aceasta nu înseamnă însă că el ar nega existența unei variante orale a limbii culte, cum au făcut alți cercetători, de vreme ce afirmă explicit că limba literară „este o limbă scrisă și vorbită în același timp și care-și are originea într-o limbă scrisă, ea însăși având la bază o limbă vorbită" (Ivănescu 1980: 513)[1].

În privința originilor limbii române literare, G. Ivănescu exprimă un punct de vedere personal, cu rădăcini în concepția școlii lingvistice ieșene, dar opus părerilor exprimate mai ales de lingviștii bucureșteni. Considerând că apariția limbii române literare este rezultatul unui proces de cultivare, de selecție și de fixare a normelor exprimării culte, care a durat până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, savantul ieșean nu leagă apariția românei literare de tipăriturile coresiene (cum susțin B.P. Hasdeu, Al. Lambrior, Al. Rosetti, B. Cazacu, I. Coteanu ș.a.), ori de informația că la 1532 s-ar fi tradus, poate și tipărit, în română *Apostolul* și *Evanghelia* (Ion Gheție și colaboratorii), sau de literatura cronicărească din secolul al XVII-lea (R.A. Budagov). În concepția sa, întemeiată pe o largă informație istorică, socioculturală și lingvistică, mai întâi s-au creat câteva variante cultivate ale unor dialecte dacoromânești, „ale căror începuturi trebuie puse, cu cea mai mare probabilitate, în secolul al XV-lea, [care] erau deosebite de graiul poporului, fiind numai graiul aristocrației din acel timp, alcătuită din domn, boieri și clerici, și că la origine ele sânt tot graiul aristocrației românești, care se separase deja mai demult de popor, anume atunci [...] când s-au întemeiat Țara Românească și Moldova" (Ivănescu 1948: 378–379). Reluând și dezvoltând această idee în *Istoria limbii române* (Ivănescu 1980: 499–516), lingvistul ieșean afirmă că „formarea unei aristocrații românești, distincte de popor, uneori cu origini în alte regiuni ale țării, a dus la formarea unor graiuri specifice ei, deosebite parțial de graiurile populare, și, în cele din urmă, la formarea limbii literare" (Ivănescu 1980: 499). În prima fază, „graiul aristocrației va fi numai vorbit, dar, în secolele al XV-lea și

[1] Acum, când varianta orală a limbii literare a devenit mai uzuală decât cea scrisă datorită mass-mediei audio-vizuale, iar impactul asupra utilizatorilor ei este covârșitor, poate că ar fi timpul să i se acorde mai multă atenție de către specialiști.

BDD-A1191 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:13 UTC)

al XVI-lea, el va deveni şi scris. Prin unele particularităţi ale ei, limba literară românească veche îşi are originea în graiul acestei aristocraţii" (*ibidem*). Conform datelor istorice, protipendada Moldovei a fost alcătuită, la început, din descălecătorii maramureşeni, iar cea din Ţara Românească era originară din nordul Munteniei şi din sudul Transilvaniei. După G. Ivănescu, sociolectele vorbite de întemeietorii celor două ţări reprezintă prima formă de existenţă a unor variante cultivate ale limbii române. Lipsa unor particularităţi specifice graiurilor moldoveneşti, cum sunt palatalizarea labialelor *p*, *b*, *m*, urmate de iot, spirantizarea africatelor *č*, *ğ* şi a fricativelor *f*, *v* etc., în textele moldoveneşti din epoca veche, ar confirma convingător această ipoteză. G. Ivănescu a susţinut în mai multe studii, ultimul cu pronunţat caracter polemic (Ivănescu 1989: 15–42), pe baza unor argumente istorice şi lingvistice, ideea originii maramureşene şi întâietatea textelor rotacizante în istoria scrisului românesc, părere exprimată mai întâi de N. Iorga, susţinută şi de şcoala lingvistică clujeană, dar combătută mai târziu de Ion Gheţie şi Al. Mareş (Gheţie, Mareş 1985: 434–437 ş.a.). Pe această bază, savantul ieşean a susţinut în toate studiile sale dedicate acestui subiect că limba acestor scrieri a influenţat, mai mult sau mai puţin, toate variantele vechii române literare. Faptul că cele patru texte rotacizante ajunse până la noi sunt copii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, găsite în Bucovina, creează dificultăţi în datarea exactă şi în localizarea lor fie în Maramureş, fie în Banat, fie în alte locuri din spaţiul românesc sau chiar din Balcani. De aceea, stabilirea momentului de început al procesului de cultivare a limbii române pe baza lor poate ridica unele semne de întrebare, dar ideea lui G. Ivănescu, potrivit căreia limba protipendadei româneşti de după întemeierea Principatelor Române a fost prima formă de exprimare îngrijită, care s-a fixat treptat, începând din secolul al XV-lea, poate chiar mai devreme, şi în scris, devenind astfel o formă de exprimare distinctă de vorbirea populară, ar trebui admisă. Şi Ion Gheţie, care propune ca dată de început a românei literare anul 1532, admite, totuşi, cu prudenţă, „drept epocă probabilă de fixare a tradiţiei literare româneşti intervalul 1450–1520. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de când datează textele literare româneşti care au ajuns până la noi, tradiţia literară românească putea avea deci (cel puţin în unele regiuni ale ţării) o vechime de aproximativ 100 de ani" (Gheţie 1975: 206).

O altă problemă capitală a istoriei limbii române culte, care a stârnit numeroase discuţii şi controverse, şi căreia G. Ivănescu i-a acordat o atenţie specială, a fost baza dialectală pe care s-a întemeiat româna literară. Cei mai mulţi dintre cercetătorii care s-au ocupat de acest subiect au susţinut părerea, devenită într-o vreme oficială, că la baza limbii române literare stă dintotdeauna subdialectul muntean, care s-a impus încă din secolul al XVI-lea prin tipăriturile coresiene. Alţii au susţinut teoria bazei maramureşene (N. Iorga, S. Puşcariu ş.a.) sau a dialectului dacoromân în ansamblu (unii reprezentanţi ai şcolii lingvistice ieşene) ori a graiurilor sud-transilvănene, din zona Braşov–Sibiu–Orăştie (G. Istrate) etc. Cel care a studiat în profunzime această problemă, exprimând un punct de vedere original, cunoscut în literatura de specialitate ca *teoria dialectelor literare*, a fost profesorul G. Ivănescu.

Deşi este cea mai temeinic argumentată, pe baza unei ample documentări lingvistice şi de istorie socioculturală, teoria dialectelor literare a fost combătută, uneori cu înverşunare, de majoritatea celor care s-au ocupat de acest subiect, iar savantul ieşean a fost silit să-şi apere punctul său de vedere de-a lungul întregii vieţi.

După cum arătam în altă parte (Munteanu, Ţâra 1983: 47), pornind, în esenţă, de la concepţia lui M. Gaster, care distingea în veacurile al XVI-lea – al XVIII-lea trei variante ale limbii textelor noastre vechi, „corespunzând cu cele trei ţări unde înflorea literatura română" (Gaster 1891: LXXXVIII–XC), dar şi de la opiniile lui A. Philippide şi G. Ibrăileanu, G. Ivănescu ajunge, la capătul unei investigaţii de amploare asupra vechii române literare, la concluzia că, începând aproximativ din secolul al XVI-lea, putem distinge cam cinci „graiuri" sau „dialecte" literare: 1. *cel maramureşean*, din textele rotacizante; 2. *cel transilvănean*, aproape identic cu cel maramureşean, dar fără rotacism, reprezentat de unele texte de la 1600 scrise în Transilvania propriu-zisă; 3. *cel din Muntenia şi Transilvania de sud* (regiunea Sibiu–Braşov), atestat în *Scrisoarea lui Neacşu* (1521), în tipăriturile coresiene etc.; 4. *cel din Moldova*, cuprins în textele de pe la mijlocul secolului al XVI-lea şi 5. *dialectul literar bănăţean*, atestat, începând din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în scrierile din Banat, Ţara Haţegului şi Orăştie (Ivănescu 1948: 80–157).

Întrucât constată că în veacul al XVI-lea cele cinci dialecte literare sunt foarte asemănătoare, G. Ivănescu nu susţine cu toată fermitatea această împărţire, afirmând că „s-ar părea că nu există, la drept vorbind, în cea mai veche limbă literară românească decât două mari varietăţi: una nordică, ardelenească, moldovenească şi bănăţeană în acelaşi timp, şi alta sudică, muntenească şi oltenească în acelaşi timp [...] şi că abia odată cu secolul al XVIII-lea, când elementele populare pătrund puternic în limba scrisă, se observă patru dialecte literare bine distincte unul de altul: cel muntenesc, cel moldovenesc, cel ardelenesc şi cel bănăţean (Ivănescu 1948: 91; cf. şi Ivănescu 1980: 568–577).

G. Ivănescu înţelegea prin sintagma *dialect literar* o variantă regională de exprimare cultivată, la baza căreia se află un anume dialect sau grai popular, utilizată în perioada feudală mai ales de protipendada alcătuită din domnitor, boieri şi marele cler. Aşadar, în concepţia sa, *dialectul literar* se întemeiază, de fapt, pe un *dialect social* sau *de clasă*, care, la rândul lui, are la bază un dialect sau un grai regional, în structura căruia au apărut unele diferenţieri odată cu scindarea în categorii sociale tranşant deosebite a vorbitorilor săi (Ivănescu 1980: 560).

Dacă admitem însă că până prin secolul al XVIII-lea nu existau o limbă română comună de tip popular, ci numai dialecte istorice şi subdialecte, şi nici o limbă comună de tip literar, ci numai variante cultivate ale unor subdialecte dacoromâne, atunci înseamnă că putem atribui termenului *dialect* aceeaşi semnificaţie pe care a primit-o *limba* în epoca modernă, adică aşa cum vorbim astăzi despre *limba populară* şi despre *limba literară* ar trebui să vorbim, pentru epoca veche, despre *dialect popular* şi *dialect literar*.

Caracterul regional al limbii textelor noastre vechi a fost remarcat de majoritatea cercetătorilor vechii române literare, însă existenţa dialectelor literare a

BDD-A1191 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:13 UTC)

fost contestată de cei mai mulți[2] și acceptată, dar nu și din punct de vedere terminologic, de foarte puțini (Gheție 1975: 71 și *passim*; Munteanu, Țâra 1983: 46–50). Diferența dintre cele două păreri constă în faptul că susținătorii celei dintâi consideră drept regionalisme toate faptele de limbă din textele vechi, existente și în vorbirea populară, pe care limba literară modernă nu le-a acceptat ca norme ale exprimării cultivate, în vreme ce a doua categorie de cercetători consideră că unele dintre aceste fenomene lingvistice funcționau ca norme ale principalelor dialecte sau variante literare, menținute ca atare până în secolul al XIX-lea, și contestă apariția unei limbi de cultură panromânești înainte de 1860–1880[3].

Conform părerii lingvistului ieșean (Ivănescu 1980: 499 ș.a.), apariția vechii române literare a fost determinată în primul rând de diferențierea românilor în clase sociale, de apariția Statului și a Bisericii și, implicit, a aristocrației și a clerului, fenomene sociale care au favorizat apariția unor centre culturale românești în Moldova, în Țara Românească și în Transilvania, unde cultura românească scrisă a prezentat, de la început, și trăsături specifice, determinate de condițiile administrative, politice și culturale diferite de la o zonă la alta. Dar tocmai existența mai multor centre culturale în toate provinciile istorice românești, în care s-a început aproape simultan acțiunea de cultivare a limbii române prin secolele al XV-lea – al XVI-lea, nu a favorizat emanciparea unui dialect ori subdialect în defavoarea celorlalte. Situația aceasta s-a menținut, după cum se știe, cel puțin până pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, când limba tipăriturilor muntene a fost acceptată spontan și în cărțile imprimate în Transilvania sau Moldova. În manuscrise, cu deosebire în cele laice, aceste diferențe s-au menținut până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Tocmai prezența unor norme regionale în limba textelor românești de până în veacul al XIX-lea l-a determinat pe G. Ivănescu să susțină, cu toată convingerea, teoria divizării vechii române literare în mai multe dialecte sau variante regionale și să respingă totodată ideea constituirii și dezvoltării unei limbi culte unice în perioada veche a scrisului românesc. Este adevărat că numărul trăsăturilor specifice ale dialectelor literare este mai mic decât al dialectelor populare pe care le reprezintă. Dar nici nu se putea să fie altfel de vreme ce varianta cultivată a unui dialect are, pe de o parte, un caracter mai conservator, impus de tradiția limbii scrise, iar pe de alta, manifestă o tendință de integrare cu celelalte dialecte literare datorită unor condiții socioculturale favorabile și, în primul rând, datorită circulației cărților, a copiștilor, a tipografilor și a clericilor dintr-o provincie românească în alta.

În sprijinul teoriei dialectelor literare vin însă și alte argumente. Astfel, dacă raportăm *dialectul* la *limba istorică*, așa cum procedează Eugeniu Coșeriu, trebuie

[2] G. Istrate contestă, cu cele mai multe argumente, existența dialectelor literare (Istrate 1981: 164–168). Vezi și Coteanu 1961: *passim*; Rosetti, Cazacu, Onu 1971: 597 ș.a.

[3] Cel dintâi care afirmă limpede această părere este A. Philippide. Savantul ieșean consideră că „până la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună [literară, n.n.] pentru toată românimea, căci în fiecare dintre provinciile Daciei era plină de provincialisme" (Philippide 1894: 9). G. Ivănescu și Ion Gheție au dezvoltat și au nuanțat această idee.

să admitem că după faza *limbii comune* vine perioada *dialectelor secundare*, când limbile etnice există numai sub formă de dialecte populare (Coșeriu 1995: 32–39). Această situație este caracteristică mai ales perioadei feudale, când, în Europa, funcțiile limbii oficiale, de cult și de cultură erau deținute de limbile sacre: latina, greaca și slavona. În perioada respectivă, chiar dacă vorbitorii aveau conștiința înrudirii genealogice a idiomurilor pe care le foloseau în comunicarea curentă, nu puteau să aibă și conștiința necesității unei limbi cultivate unice, creată pe baza dialectelor etnice, de vreme ce aveau la îndemână o limbă de cultură consacrată și erau obligați să respecte o astfel de limbă oficială, cu toate că le era străină. În această împrejurare, prima fază de existență a oricărei limbi literare apărute și, un timp, dezvoltate sub dominația altei limbi de cultură, care îndeplinea și funcția limbii oficiale, nu putea fi decât una dialectală.

Existența dialectelor literare poate fi mai lungă ori mai scurtă, în funcție de numeroși factori extralingvistici, între care cei de natură socioculturală au importanța cea mai mare. În Țările Române, de exemplu, slavona a fost învinsă definitiv de română abia după 1700. O consecință imediată a acestui eveniment a fost unificarea limbii textelor tipărite pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Concomitent însă, datorită tradiției și menținerii granițelor administrative între Muntenia, Moldova și Transilvania în tot veacul al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, în manuscrise și în textele laice s-au păstrat vechile dialecte literare românești.

Fără o motivație politică și culturală, tendința de emancipare a unui dialect literar nu este sprijinită și acceptată de vorbitorii culți ai altor dialecte literare. De asemenea, există o psihologie de grup care favorizează menținerea îndelungată a unor elemente caracteristice atât din punct de vedere cultural, cât și lingvistic.

Crearea unei limbi literare unitare este și mai greu de realizat când fiecare provincie are conștiința valorii culturii ei, când există mai multe centre culturale și politico-administrative care se manifestă simultan și tind succesiv spre hegemonie.

Dialectul literar se află într-o strânsă relație cu *dialectul popular*, de care se diferențiază treptat, printr-o evoluție mai lentă la nivelul foneticii și al morfologiei și prin una mai rapidă la nivelul structurii sintactice și al lexicului, datorită influențelor culturale și lingvistice externe. El poate deveni limbă literară propriu-zisă numai atunci când își asumă funcțiile limbii naționale sau oficiale, fiind acceptat ca mijloc de exprimare elevat și de către vorbitorii celorlalte dialecte.

Privind lucrurile din această perspectivă, putem admite că în epoca veche nu a existat o variantă literară a limbii române, ci mai multe *dialecte cultivate* sau *literare*, cum susține G. Ivănescu. Datorită, în primul rând, terminologiei („dialect" și „grai" literar) cu care operează autorul teoriei dialectelor literare, unii cercetători au formulat critici la adresa concepției sale luate în ansamblu, dar, așa cum arată Ion Gheție, „ceea ce i se poate reproșa [...] lui G. Ivănescu este inconsecvența terminologică, nu însă și inventarea unor variante ale limbii literare" (Gheție 1975: 71). Odată cu apariția cărții lingvistului bucureștean, teoria dialectelor literare a fost reconfirmată și acceptată de cei mai mulți dintre cercetătorii istoriei limbii române literare.

BDD-A1191 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:13 UTC)

Trebuie să mai precizăm că profesorul G. Ivănescu a admis şi a subliniat în mai multe dintre studiile sale că vechea română literară avea şi o anumită unitate, conferită de unele norme comune tuturor dialectelor literare, explicabile îndeosebi prin influenţa primelor texte asupra limbii celorlalte scrieri din epoca veche, dar şi prin circulaţia cărţilor, a scribilor, a tipografilor şi chiar a cărturarilor în toate zonele româneşti. În acest sens, el ţine să spună şi în unul dintre ultimele texte pe care le-a scris că respingea „numai ideea unităţii ei perfecte". „Eu n-am respins ideea unităţii limbii literare româneşti vechi, spune savantul român, – limba literară românească veche prezintă, cu toate diversele ei forme regionale, o mare unitate –, ci am combătut numai ideea că această fază a limbii noastre literare nu prezenta variaţii teritoriale, idee admisă de unii lingvişti români (cei bucureşteni), şi am arătat că ea avea elemente deosebitoare de la o regiune la alta" (Ivănescu 1989: IX)[4].

G. Ivănescu făcea o distincţie netă între limba română literară din epoca veche, adică de la începuturi până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, şi româna literară modernă, unică şi unitară, care s-a realizat de pe la 1780 până spre sfârşitul secolului al XIX-lea. Dacă în prima etapă, caracterizată de un sistem sociopolitic medieval, normele limbii literare, diferenţiate pe regiuni, s-au fixat prin tradiţia limbii scrise şi sub influenţa unor limbi de tip oriental, în a doua perioadă, caracterizată de un sistem sociopolitic şi economic burghez, selecţia şi impunerea normelor s-a făcut deliberat, prin contribuţia autorilor de gramatici, a cărturarilor şi a marilor scriitori români din veacul al XIX-lea, susţinută de o puternică influenţă latino-romanică de tip occidental, venită pe diverse căi socioculturale.

Chiar dacă a subliniat în mai multe rânduri influenţa limbii textelor rotacizante asupra celorlalte dialecte literare din epoca veche, G. Ivănescu susţine că vechea română literară avea o bază dialectală multiplă, ce trebuie căutată în dialectele populare, în vreme ce româna literară modernă, datorită unor condiţii socioculturale, economice si politice diferite de cele anterioare, este rezultatul unui proces de unificare a vechilor dialecte literare, cu preponderenţa celui muntean, utilizat în limba cărţilor româneşti tipărite după 1750. În acest sens, el afirmă că „a existat [...] o bază dialectală muntenească oricând, dar numai pentru Muntenia. Şi a existat oricând şi o bază dialectală maramureşeană, căci limba literară de astăzi tot a mai păstrat câte ceva din vechile maramureşenisme; între altele, pronumele *acest(a)*; şi a existat oricând şi o bază dialectală ardelenească, moldovenească şi bănăţeană; dar, până în secolul al XIX-lea, fiecare din dialectele pomenite constituia o bază numai pentru limba scrisă din raza lui; pe când, începând din acest secol, elementele din aceste dialecte, care au pătruns în limba literară unitară a românilor, sânt mai puţine, dar se utilizează pretutindeni" (Ivănescu 1972a: 10).

În concepţia lui G. Ivănescu, problemele, structura şi evoluţia celor două variante istorice ale românei literare erau foarte diferite, de aceea şi cercetarea lor

[4] Această idee, ca de altfel întreaga concepţie a profesorului G. Ivănescu referitoare la vechea română literară, am promovat-o şi am susţinut-o, cu argumente suplimentare, la cursul de Istorie a limbii literare, pe care l-am ţinut la Facultatea de Litere a Universităţii de Vest din Timişoara, între anii 1970 şi 2008.

trebuia să se facă din perspective şi cu metode diferite. În cazul vechii române literare, accentul trebuia pus pe raportul dintre exprimarea cultivată a protipendadei şi graiurile populare, pe istoria scrisului în limba română şi formarea unei tradiţii de exprimare îngrijită în diferite centre culturale şi administrative româneşti, pe identificarea modelelor cărturăreşti de folosire în scris a limbii române şi pe mijloacele interne şi externe de sporire a lexicului, aceasta fiind problema esenţială cu care se confruntau şi de care se plângeau vechii noştri cărturari etc. În privinţa românei literare moderne, o atenţie specială trebuia acordată procesului de unificare a normelor fono-morfologice şi sintactice, înnoirii şi modernizării lexicului literar cu neologisme latino-romanice şi din alte limbi de cultură occidentale, creării stilurilor funcţionale şi mai ales a limbajului artistic de tip cult, pe contribuţia marilor scriitori, a celorlalţi oameni de cultură şi a filologilor români la formarea şi cultivarea limbii române literare unice şi unitare.

Privind şi evaluând limba scriitorilor din perspectiva poeticii aristotelice şi a limbii literare propriu-zise, profesorul G. Ivănescu a propus un alt mod de cercetare şi de interpretare a limbii scriitorilor decât cel practicat în articolele publicate prin deceniile 5–7 ale secolului trecut. În acest scop, a elaborat studiul *Limba poetică românească* (Ivănescu 1956: 197–227; vezi şi Ivănescu 1980: 695–704), în care abordează o seamă de probleme teoretice ale stilisticii şi ale cercetării limbajului artistic, face distincţia între stilurile limbii artistice şi ale limbii comune, între limbajul poetic figurat şi cel nefigurat şi dă soluţii originale de interpretare a materialului lingvistic din operele literare. După cum sublinia Ştefan Munteanu, „pentru G. Ivănescu, teoria limbajului poetic, numită şi stilistică generală, intră în preocupările poeticii sau ale esteticii. Ea are însă ca obiect o parte din sfera de cercetare a acestor ştiinţe, anume ***studiul limbii scriitorilor***. Întrucât se ocupă de «limbă», dar în întrebuinţarea individuală dată acesteia de scriitor, care este creator de artă literară, teoria limbajului poetic este o disciplină autonomă, lingvistică şi literară, ceea ce exclude scindarea ei în două ramuri, cum a fost considerată multă vreme, potrivit concepţiei lui Ch. Bally, pe de o parte, şi a lui K. Vossler şi Leo Spitzer, pe de altă parte" (Munteanu 1998: 301; vezi, mai pe larg, Ivănescu 1985: 5–6).

Prin studiile consacrate unor scriitori ca Dosoftei, V. Alecsandri, M. Eminescu, I.L. Caragiale, Al. Macedonski, Liviu Rebreanu, G. Călinescu, L. Blaga ş.a., profesorul G. Ivănescu a oferit şi modele practice de interpretare a faptelor de limbă din perspectivă stilistică şi lingvistică, separând faptele de stil de cele proprii comunicării normate şi făcând distincţie între ceea ce este specific pentru limbajul poetic al fiecărui autor studiat şi ceea ce este comun mai multor scriitori din aceeaşi perioadă sau din epoci diferite. În felul acesta, lingvistul ieşean iniţia elaborarea unei istorii a limbajului artistic românesc, pe care o găsim în capodopera sa *Istoria limbii române* (vezi Ivănescu 1980: 15–19, 584–585, 630–633, 695–705, 717–725).

Cu mai puţin de două luni înainte de a trece în veşnicie, lăsând neîmplinite proiecte ştiinţifice pentru încă o viaţă de savant complet dedicat cercetărilor de lingvistică generală şi românească, profesorul G. Ivănescu spunea, cu nedisimulat regret, în *Prefaţa* aşezată la începutul volumului editat de profesorul Al. Andriescu în

BDD-A1191 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:13 UTC)

1989: „Ideile exprimate în articolele deja publicate au avut prea puțină influență asupra lingviștilor din celelalte centre universitare (= din celelalte școli lingvistice românești)" (Ivănescu 1989: X). Între cei puțini din afara Iașiului, care l-au urmat, îi menționează, din București, pe Ion Gheție, Al. Mareș și elevii lor, iar din Timișoara, pe Ștefan Munteanu, Ileana Oancea și Vasile D. Țâra. Între timp, numărul acestora a sporit și continuă să crească. Editarea volumului amintit mai sus, reeditarea *Istoriei limbii române*, cu un aparat critic extrem de necesar, în anul 2000, publicarea *Cursului de sintaxă a limbii române moderne*, în 2004, iar acum, a *Problemelor capitale ale vechii române literare*, precum și editarea *Istoriei limbii române* a lui A. Philippide, la pregătirea căreia pentru tipar a participat substanțial, ca și elaborarea și susținerea, cu succes, a unei teze de doctorat privitoare la concepția lingvistică ivănesciană și, desigur, excepționalul Colocviu Internațional *G. Ivănescu – 100 de ani de la naștere*, organizat la Iași în 1 și 2 noiembrie 2012, reprezintă nu numai ofranda de recunoștință a elevilor și a colaboratorilor săi, ci și argumentul cel mai convingător că opera savantului român este și va fi mereu un reper viu și foarte important pentru lingvistica românească și generală.

BIBLIOGRAFIE

Andriescu 1989 = Al. Andriescu, *Concepția lui G. Ivănescu despre limba română literară*, postfață la vol. Ivănescu 1989: 249–263.

Coșeriu 1995 = Eugeniu Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Cluj, Editura Echinox.

Coteanu 1961: Ion Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, București, Editura Științifică.

Gaster 1891 = Moses Gaster, *Chrestomatie română*, I, Leipzig, Brockhaus, București, Tipografia Socec.

Gheție 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei.

Gheție–Mareș 1985 = Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Iordan 1954 = Iorgu Iordan, *Limba literară. Privire generală*, în „Limba română", III, nr. 6, p. 52–77.

Istrate 1981 = Gavril Istrate, *Originile limbii române literare*, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", XI–XII, 1944–1945 [1948], p. 1–412 și 540 (și în extras).

Ivănescu 1956 = G. Ivănescu, *Limba poetică românească*, în „Limbă și literatură", II, p. 197–227.

Ivănescu 1972a = G. Ivănescu, *Bazele dialectale ale limbii literare române*, I, în „Convorbiri literare", I, nr. 3, p. 10; II, nr. 4, p. 11.

Ivănescu 1972b = G. Ivănescu, *Principiile studierii limbajului poetic*, în „Convorbiri literare", nr. 10, p. 11.

Ivănescu 1972c = G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica", II, p. 5–25.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.

Ivănescu 1985 = G. Ivănescu, *Stilistică lingvistică, poetică și alte științe sociale*, în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași", XXXI, p. 3–11.

Ivănescu 1989 = G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iași, Editura Junimea.

Munteanu 1998 = Ștefan Munteanu, *Un erudit renascentist: G. Ivănescu*, în *Studii de lingvistică și stilistică*, Pitești, Editura Pygmalion, p. 297–307.

Munteanu 2012 = Eugen Munteanu, *Gh. Ivănescu, deschizător de drumuri în studiul limbii române literare*, în Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, ediția a II-a revăzută, îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Munteanu, Țâra 1983 = Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Nicolau 2012 = George Cătălin Nicolau, *G. Ivănescu. Istoric al limbii române* (teză de doctorat).

Rosetti, Cazacu, Onu 1971 = Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva.

G. IVĂNESCU'S PERSPECTIVE ON THE STUDY OF THE ROMANIAN LITERARY LANGUAGE

ABSTRACT

G. Ivănescu is the first and most important Romanian linguist who established a theoretical point of view and a research method regarding the problem of the literary Romanian. Although he observes the opinions of A. Philippide, G. Ibrăileanu, Iorgu Iordan and others, G. Ivănescu develops and strongly sustains an original theory concerning the study of the cultivated variant of the Romanian language. In his extensive writings, *Problemele capitale ale vechii române literare* (Iași, 1948; 2nd edition, Iași, 2012) and *Istoria limbii române* (Iași, 1980; 2nd edition, Iași, 2000), as well as in numerous articles, the scholar from Iași tackles the fundamental issues concerning this broad subject. These are: the concept of literary language; the emergence and the development of literary Romanian; its dialectal grounds (he has developed the theory of the existence of several literary dialects during the ancient age of the Romanian culture); the evolution and the unification of the literary language rules; the modernization and westernization of cultivated Romanian; its stylistic structure; the relation between the literary language and the artistic language; the problems and the proper methods of approach when investigating the language of a writer.

G. Ivănescu argues that the origins of the literary Romanian are to be found in the 14th – 15th century aristocracy's idiom, which used to differ from one region to another; these differences would eventually lead to the creation of several literary variants, in the ancient age. He also argues that in the history of the Romanian language, there are two wide periods: the ancient age, which lasted till the end of the 18th century; and the modern age, which lasted till the beginning of the 20th century. Further more, G. Ivănescu considers that there are obvious distinctions between the vernacular or uncultivated language and the literary language; between the artistic language and the literary one, the latter being unique and unitary; etc.

For many years, his opinions have been rejected or criticized, especially by some linguists from Bucharest. Lately though, G. Ivănescu's ideas have compelled recognition, and have become the foundation and starting point of numerous studies in the vast domain of the history of the Romanian literary language.

Keywords: *literary language*, *literary dialect*, *division into periods*, *linguistic norm*, *style*, *modernization*.

BDD-A1191 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:13 UTC)